

הרב יהושע פרידמן

בניית לשכת הגזית תחת מזבח העולה

א. פתיחה

ב. "מזבח אדמה"

ג. כיפין ומחילות תחת המזבח - חובה או איסור

ד. שיטת הרמב"ם

ה. "שיתוף" תחת המזבח

ו. מחלוקת האחרונים בדעת הרמב"ם

ז. סיכום

א. פתיחה

ב"מכון המקדש" בירושלים, שוקדים שנים רבות על תכנונם ועשייתם של כלי המקדש. בנוסף, שוקדים במכון על תכנונו של מבנה המקדש, דבר הנעשה בעזרתם של אדריכלים, אנשי מקצוע וכו'. אחת מהתכניות שהוכנו במכון היא תכנית אדריכלית של לשכת הגזית - מקום מושב הסנהדרין. התכנון המוצע הוא, שלשכה זו תבנה מתחת לפני רצפת המקדש, כלומר במפלס תת - קרקעי. הסיבה המרכזית לרעיון זה הוא מקומה המצומצם של לשכה זו, אם יהיה מקומה מעל פני הקרקע. ישנה מצווה לפאר ולרומם את מקדש ה' (רמב"ם הלכות בית הבחירה פ"א ה"א), ולכן מן הראוי שמקום מושב הסנהדרין יהיה מקום גדול ורחב, כיאה למוסד גדול וחשוב כסנהדרין. כמובן, שאפשרות בנייתה של לשכת הגזית כלשכה תת - קרקעית נידונה ונבדקה הלכתית, ואין ברצוני לעסוק בשאלה זו במאמר זה.

מאמר זה בא לעסוק בשאלה אחת, העולה כתוצאה מתכנית זו של בניית לשכת הגזית מתחת לעזרה, והיא: האם מותר לבנות מבנה, ובמקרה זה את לשכת הגזית, באופן שהבניין יהיה גם תחת מזבח העולה?

שאלה זו מתעוררת בעקבות דברי הגמרא (זבחים נח ע"א):

תניא מזבח אדמה תעשה לי - שיהא מחובר באדמה, שלא יבנו לא ע"ג כיפין (קשתות), ולא ע"ג מחילות.

וכן פוסק הרמב"ם:

המזבח אין עושין אותו אלא בנין אבנים וזה שנאמר בתורה מזבח אדמה תעשה לי שיהיה מחובר באדמה **שלא יבנהו לא על גבי כיפין ולא על גבי מחילות**.
(הלכות בית הבחירה פ"א הי"ג)

ממקורות אלו משתמע, לכאורה, שהמקום שתחת מזבח העולה צריך להיות אטום באדמה, וללא כל חלל. מכאן, לכאורה, שלשכת הגזית יכולה להיבנות מתחת לפני הקרקע בכל שטח העזרה, בתנאי שלא תהיה במקום שתחת מזבח העולה, שצריך להיות אטום ללא כל חלל פנימי בתוכו.

המאמר שלפנינו עוסק בשאלה זו, ובא לברר, האם אכן כוונת הגמרא והרמב"ם לשלול כל מחילה וחלל תחת המזבח או שישנם כיפין ומחילות שבתנאים מסויימים יהיו מותרים להיעשות תחת המזבח.

ב. "מזבח אדמה"

נאמר בתורה (שמות כ', כא): "מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמך". התרגום (שם) מפרש את המילים "מזבח אדמה" - "מדבח קביעא בארעא", כלומר, על המזבח להיות קבוע בקרקע. זאת בניגוד למזבח הנחושת, שהיה כלי נייד שאינו קבוע בקרקע. מזבח הקבוע בקרקע יכול להיות קבוע גם כשאינו נוגע בקרקע, וכגון כשהוא עומד על עמודים. לעומת זאת, **במכילתא דרבי ישמעאל** (יתרו פרשה י, א) נאמר: "ר' ישמעאל אומר, מזבח מחובר באדמה תעשה לי, שלא תבנהו על גבי כיפין **ולא על גבי עמודים**",¹ ומכאן, שחיבור המזבח לקרקע כדי שלא ייטלטל צריך להיעשות באופן שהמזבח יגע בקרקע, ולא כשהוא עומד על עמודים המחברים אותו לקרקע. כן פירש רס"ג (שם), שהמזבח צריך להיות על האדמה.

1 הגר"א גרס במכילתא מחילות במקום עמודים, אך זה כדרכו הכללית להתאים כל גירסה שהיא לגירסת הגמרא, ואין להסיק מכאן על שיטתו בדיון זה.

ג. כיפין ומחילות תחת המזבח - חובה או איסור

במסכת זבחים (סא ע"ב) אומר ר' שמעון בן פזי, שהמילים "מזבח אדמה" התפרשו בבית ראשון שהמזבח צריך להיות אטום (כתליו מלאים אדמה) ואסור לו להיות חלול.² ואילו בבית שני, למדו חכמים, שלא רק שמותר שהמזבח יהיה חלול, אדרבה, צריך להיות למזבח חלל בתוכו, כדי שניסוך היין והמים יהיו לתוך המזבח, ולא על צדו. המילים "מזבח אדמה" מתפרשים בבית שני באופן שונה: המזבח צריך להיות מחובר באדמה, ואסור לבנותו על גבי כיפין (אולמים,³ כלומר קשתות), ועל גבי מחילות (בורות).⁴ כן נפסק, כאמור, על ידי הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פ"א ה"ג).

מדברי הגמרא משתמע, לכאורה, שהמקום שתחת מקום המזבח צריך להיות אטום לחלוטין, ואסור שיהיה בו חלל כלשהוא עד התהום, כל שכן מבנה גדול כלשכת הגזית.

מאידך, במשנה במסכת פרה (פ"ג מ"ג) המתארת את תהליך הכנת אפר פרה אדומה, נאמר: שתינוקות טהורים שהביאו מים מהשילוח להכנת אפר פרה אדומה, רכבו למעיין השילוח על שוורים שעליהם דלתות מחשש שמא יעברו על עצם מת או קבר, אך בהגיעם להר הבית הם ירדו מהשוורים כי "הר הבית והעזרות תחתיהם חלול מפני קבר התהום", ואין חשש טומאה במקום זה. ואם כן, לפי דברי המשנה משתמע, שגם תחת המזבח יש חלל, היות והמשנה אינה מחלקת בין מקום המזבח לשאר הר הבית.

מקור נוסף הדן בעניין, וממנו נראה שתנאים חולקים בשאלה זו, הוא המכילתא **דרשב"י** (כ', כא): "כשתכנס לארץ עשה לי מזבח מחובר באדמה, דברי ר' יהודה. ר' מאיר אומר: תחת עזרות היה חלול, והמזבח היה מחובר באדמה". ואם כן, לדעת ר' יהודה "מזבח אדמה" פירושו שהמזבח צריך להיות מחובר לאדמה, ואילו חללים ומחילות מתחתיו, שאינם נוגעים במזבח ואינם מפרידים אותו מחיבורו לאדמה -

2 בסוגיה מובא שרב יוסף אומר שהחידוש של עולי בית שני במזבח היה שהגדילו אותו כדי שיספיק לקרבנותיהם, מפני שלא ירדה עליהם אש מהשמים וסייעה בשרפתם. מסתבר לומר, שלדעתו, לא הייתה מחלוקת בין בית ראשון לבית שני בהבנת המילים "מזבח אדמה", ולכן, גם בבית ראשון פירשו שהמזבח צריך להיות מחובר לאדמה, ומותר שיהיה חלול.

3 רש"י זבחים נח ע"א ד"ה כיפין.

4 תוספות זבחים סב ע"א. ד"ה ולא על גבי מחילות.

מותרים. ר' מאיר חולק, ולדעתו, דין מקום המזבח שונה משאר העזרה, וכיפין ומחילות מותר שיהיו רק תחת העזרה אך לא תחת המזבח, שהאדמה תחתיו צריכה להיות אטומה.

כידוע, במחלוקות בין ר' יהודה לר' מאיר - הלכה כר' יהודה (עירובין מו ע"ב), ואם כן, מותר לעשות כיפין ומחילות וכן מבנה כלשכת הגזית תחת המזבח. ובכל זאת, הגמרא בזבחים (נח ע"א; סא ע"ב) סותמת פעמיים, לכאורה, כר' מאיר, ובניגוד למשנה במסכת פרה (פ"ג מ"ג).

יש מקום לברר, האם אכן הגמרא חולקת על המשנה בפרה, וכדלהלן.

ד. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם מביא להלכה את דברי המשנה בפרה (פ"ג מ"ג), בהלכות פרה אדומה (פ"ב ה"ז): "הגיעו להר הבית יורדין ומהלכין על רגליהן מפני שכל הר הבית והעזרות תחתיהן היה חלול מפני קבר התהום". כך גם כתב בהלכות בית הבחירה (פ"ה ה"א): "הר הבית והוא הר המוריה היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה... וכיפין על גבי כיפין היו בנויות מתחתיו, מפני אהל הטומאה".

מאיך, בהלכות בית הבחירה פ"א ה"ג, פוסק הרמב"ם: "המזבח אין עושין אותו אלא בנין אבנים, וזה שנאמר בתורה 'מזבח אדמה תעשה לי', שיהיה מחובר באדמה שלא יבנוהו לא על גבי כיפין ולא על גבי מחילות", ומכאן, שלדעתו, הלכות אלו אינן סותרות אחת את השניה, וניתן לבנות מזבח מחובר לאדמה, אך מתחת המזבח יש מקום לקיומם של כיפין וחללים כשהדבר נדרש. לצורך טהרה וכד'.

מקור נוסף בדברי הרמב"ם, המבהיר את שיטתו בעניין, הם דבריו בספר המצוות (מצוות עשה כ'): "שציוה לבנות מזבח שיהיה מחובר בארץ ושלא יהיה נעתק ומיטלטל כמו שהיה במדבר. והוא אמרם במכילתא דר' ישמעאל בפירוש זה הפסוק כשתכנס לארץ עשה לי מזבח המחובר באדמה".

ואם כן לדעת הרמב"ם, עיקר עניינו המיוחד של המזבח הנבנה בארץ הוא שהוא צריך להיות מחובר לאדמה, ככתוב: "מזבח אדמה", זאת, בניגוד למזבח הנחושת

שבמשכן שהיה מיטלטל ככלי.⁵ כמו כן, משתמע, שהרמב"ם מפרש את דברי ר' ישמעאל האוסר לבנות המזבח ע"ג כיפין ועמודים, באופן שהבעיה בכיפין ועמודים אלו היא שהם מנתקים את המזבח מחיבורו לאדמה. לפיכך, דברי הגמרא והרמב"ם השוללים עשיית כיפין ומחילות תחת המזבח אין כוונתם לשלול את קיומו של חלל ובור תחת המזבח לגמרי, אלא דווקא כאלו שנמצאים על פני הקרקע ונוגעים במזבח, וכתוצאה מכך חיבורו של המזבח לקרקע רופף. מה שאין כן ביחס למחילות ובורות עמוקים שאינם נוגעים במזבח, שאותם הגמרא והרמב"ם לא אוסרים.

אכן, כך סובר בעל יריעות שלמה (על הרמב"ם שם) האומר, שכיוון שפירושים של המילים "מזבח אדמה" הוא שעל המזבח להיות מחובר באדמה - אין שום סיבה שחכמים יאסרו לחפור מחילות עמוקות תחת המזבח, כל עוד הן לא פוגעות בחיבורו לאדמה. הוא מסביר שזו כוונת הגמרא (זבחים סא ע"ב) האומרת: "ומאי מזבח אדמה? שהוא מחובר באדמה, שלא יבנו לא ע"ג כיפין, ולא ע"ג מחילות", כלומר, הגמרא מפרשת, כיצד על המזבח להיות מחובר באדמה - שלא יבנו לא על גבי כיפין, ולא על גבי מחילות, שמנתקות אותו מהאדמה. מה שאין כן ביחס לכיפין ומחילות עמוקים שאינם נוגעים במזבח, ואינם מונעים אותו מלהתחבר לאדמה, לגביהם אין סיבה שהגמרא והרמב"ם יאסרו זאת.

אף באשר לדברי ר' מאיר במכילתא דרשב"י, דומה, שאינם חייבים להתפרש בהכרח, שר' מאיר אוסר כל כיפין ומחילות תחת המזבח. אדרבה, נכון יותר לומר שכוונתו לאסור רק כיפין ומחילות החשופים לאוויר העזרה והנוגעים במזבח.⁶ מה שאין כן כאלו שנמצאים עמוק באדמה, ואינם קרובים למזבח, שעליהם לא דיבר.

5 כן סובר גם המשאת למלך (תרומה פכ"ז ה"ח) המסביר לפי דברי הרמב"ם בספר המצוות (מצוות עשה כ'), מדוע מזבח הנחושת שהיה מיטלטל נפסל ביום חנוכת המקדש בירושלים, ושלמה היה צריך לבנות מזבח אבנים אשר יהיה מחובר לאדמה, ולא ייטלטל.

6 הסבר זה יותר מסתבר, כי ר' מאיר אומר: "תחת העזרות היה חלול", ונראה שכוונתו לכיפין שנבנו בהר הבית. כיפין אלו נבנו בחלקו העליון של ההר, כחלק מפרוייקט בנייה הבא למנוע מכל טומאת מת שהיא הנמצאת בהר הבית, לטמא את השוהים בהר. ואם כן, ר' מאיר שולל דווקא חלל הצמוד ונוגע במזבח, כשאר הכיפין בהר הבית הצמודים לרצפה, מה שאין כן כיפין ומחילות עמוקות שמותרים.

ה. ה"שיתין" שתחת המזבח

בגמרא (זבחים סא ע"ב) מובא, שה"שיתין" (בור לתוכו שפכו את הנסכים) שהיו בבית ראשון בצד במזבח, הוכנסו בבית שני אל מתחת המזבח. זאת, על ידי הגדלת המזבח - ארבע אמות לדרום, וארבע אמות למערב - באופן שהוא מכסה את ה"שיתין".

תוספות (שם, ד"ה ולא ע"ג מחילות) מתקשים, כיצד הדבר מותר, הרי עשיית כיפין ומחילות נאסרו תחת המזבח? הם מתרצים, שכיוון ש"שיתין" אלו הם לצורך המזבח, הם אינם נחשבים מחילה.

תירוצם של תוספות מעורר מספר שאלות:

1. אם האיסור לבנות כיפין ומחילות מתייחס גם לכאלו הנוגעות במזבח (כשיתין), כיצד איסור זה שהינו איסור תורה, בטל בגלל בור הנצרך למזבח. וכי אפשר לבטל איסור תורה, כתוצאה מסברה - "שתייה כאכילה"⁷ - אשר כתוצאה ממנה הכניסו את ה"שיתין" אל מתחת למזבח.

2. מדוע שחיטה במחילה תחת המזבח נאסרה (זבחים נח ע"א), הרי ניתן היה לומר שמחילה זו גם היא לצורך המזבח - שוחטים בה כשצפוף בעזרה?

נדמה, שכוונת תוספות היא, שה"שיתין" הם חלק מהמבנה הכולל של המזבח, ולפיכך עשייתם מותרת. "שיתין" אלו, ששטחם תחת המזבח קטן מאד (16 אמות מרובעות) ביחס לשטחו הכולל של המזבח (1024 אמות מרובעות), אינם גורמים לניתוקו של המזבח מהקרקע, ולכן עשייתם מותרת. כן משתמע גם מדברי התפארת **ישראל** (מידות פ"ג אות יג).

המסקנא מדברי תוס' היא, שמותר יהיה לבנות מבנה תחת המזבח, באם מבנה זה לא יפגע בחיבורו של המזבח לקרקע, בדיוק כפי שחפירת "שיתין" תחת המזבח מותרת.

7 בבית שני סברו "שתייה כאכילה", כלומר, כפי שהמזבח אוכל, כביכול, את קרבנותיו, בכך שהקרבת מונח על גג המזבח. כך, המזבח צריך גם "לשתות" את נסכיו, ולכן הניסוך צריך להיות לתוך המזבח, ולא על צדו.

ו. מחלוקת אחרונים בדעת הרמב"ם

למרות דברי הרמב"ם בספר המצוות (מצוות עשה כ'), המשנה למלך פירש את דברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"א הי"ג), בצורה שונה: המשנה למלך (שם) עומד על הסתירה כביכול בין המשנה בפרה (פ"ג מ"ג) לסוגיתנו, ובין דברי הרמב"ם עצמם. הוא מסתפק שמא כוונת המשנה בפרה לומר, שאמנם תחת המזבח ישנם כיפין ומחילות, אלא שהם נמצאים עמוק (בשיעור גובה המזבח) מתחת למזבח, כך שהמזבח עצמו מחובר לאדמה ואינו נוגע בהם, ובכך מתקיימת חובתו להיות מחובר לאדמה.

ברם, הוא דוחה הסבר זה, מאחר שהגמרא בזבחים (נח ע"א) אומרת שאסור לשחוט תחת המזבח כיוון שלא ניתן לבנות כיפין ומחילות תחת המזבח. הוא מפרש את הגמרא באופן כזה שהיא שוללת כל עשיית כיפין ומחילות, גם אם הם עמוקים ולא נוגעים במזבח כלל.

לכן, לדעתו, המשנה בפרה (פ"ג מ"ג) האומרת שתחת הר הבית והעזרות ישנם כיפין ומחילות, מדברת באופן כללי, ואינה כוללת בדבריה גם את מקום המזבח, שדינו שונה ואין תחתיו כיפין ומחילות כלל. כן פסק גם בערוך השולחן (הלכות בית המקדש ד', ב).

המשנה למלך מביא ראייה לדבריו מהירושלמי בסנהדרין (פ"א ה"ב) האומר שחזקיה עיבר את השנה מפני הטומאה, והטומאה הייתה גולגולתו של ארוונה היבوسی שנמצאה תחת המזבח. מכאן, לדעתו ראייה, שמתחת למזבח לא היה שום חלל, אפילו טפח, שאם לא כן הכוהנים לא היו נטמאים, והחלל הזה היה מונע מהטומאה לעלות.⁸

המלבי"ם (שמות כ', כא) מביא ממקור זה ראייה הפוכה. לדעתו, לא יתכן שלכל אורך תקופת בית ראשון הייתה גולגולת שטימאה את המזבח ושום נביא לא הרגיש בזאת. ומכאן, שהיו תחת המזבח מחילות, שמנעו מהטומאה לעלות ולטמא את הכוהנים והקרבנות. רק בימי אחז שהרס את המזבח, גם מחילות אלו נהרסו, ולכן בימי חזקיהו כשבאו הכוהנים לתקן את המזבח הם מצאו גולגולת זו ונטמאו על ידה. למעשה, המלבי"ם סובר שמותר לחפור כיפין ומחילות עמוקות תחת המזבח. הוא

8 בירושלמי סוטה (פ"ה ה"ב) מובא שגולגלתו של ארנן היבوسی נמצאה בתחילת תקופת בית שני, בשעה שעולי הגולה הגדילו את המזבח. יש שהסבירו שהדבר נתון במחלוקת בירושלמי עצמו, ויש שתירצו את הסוגיות השונות, ובכל אופן אין הדבר סותר לדיון שיש סביב המסקנות העולות מירושלמי זה, וכדלהלן.

מסביר שהמילה "אדמה" מתפרשת בכל התורה כשכבת העפר העליונה הנמצאת מעל ה"ארץ" שהינה שכבת עפר עמוקה יותר ואינה נראית לעין. ומכאן, שהתורה מדברת על חיבור קרקעית המזבח אל האדמה ולא עוסקת ב"ארץ" גופה בה מחילות מותרות.

בספר **מעשה רוקח** (בית הבחירה פ"א ה"ג) מסכים עם דברי המשנה למלך, כשהוא מוסיף עוד סיבה - מפאת גודלו ומשקלו של המזבח לא ניתן לבנות שום חלל תחתיו, היות וחלל שכזה יגרום להתמוטטות המזבח. מדבריו עולה, שגם תחת ההיכל לא ניתן יהיה לחפור מחילות, שכן משקלו של ההיכל גדול יותר מאשר המזבח, ואם כן קשה, היכן נחפרו המחילות שהמשנה בפרה מדברת עליהן.

עוד יש לתמוה שהמשנה למלך והמעשה רוקח אינם מזכירים בדבריהם את הרמב"ם בספר המצוות, ממנו משתמע שלא כדבריהם.

מאידיך, בספר **הר המוריה** (שם בהלכות בית הבחירה) מסכים עם הסברו הראשון של המשנה למלך, על כך שמותר שיהיו מחילות תחת המזבח, בתנאי שהן עמוקות, ואינן נוגעות במזבח. המשנה למלך דחה אפשרות זו מאחר והגמרא (זבחים נח ע"א) אמרה שלא ניתן לשחוט במחילות שתחת המזבח, ולדעתו מדובר על מחילות עמוקות שאינם נוגעות במזבח. אך בעל הר המוריה סובר, שכיוון שמחילות לא נתקדשו, אין שום הווה אמינא שהגמרא דיברה על מחילות עמוקות שאין בהם קדושה. ולכן, הגמרא וודאי מדברת על מחילות שהתקדשו והם פתוחות לעזרה, ובמחילות אלו היא אוסרת לשחוט, כי המחילות אוסרות את המזבח. משא"כ כיפין ומחילות עמוקות, שאינם פתוחים לעזרה - אותם הגמרא אינה אוסרת לבנות תחת המזבח (כן מסבירים את דברי הגמרא גם המלבי"ם, אבן האזל, והיריעות שלמה).

ראייה לדבריו מביא בעל הר המוריה מלשון המכילתא דרבי ישמעאל (יתרו פרשה י, א): "ר' ישמעאל אומר, מזבח מחובר באדמה תעשה לי, שלא תבנהו על גבי כיפים ולא על גבי עמודים", ומכאן, שאסור שתחת המזבח יהיו עמודים המציבים את המזבח באוויר, אך במזבח שמחובר לאדמה, והמחילות שתחתיו עמוקות ואינם נוגעות בו אין איסור (ראייה זו הובאה גם על ידי **הציץ אליעזר** חלק ט' סימן י"ג אשר פסק להתיר חפירתן של מחילות עמוקות תחת המזבח).

אשר על כן, לדעתו, מותר לחפור מחילות עמוקות שאינם נוגעות במזבח, אך להלכה הוא אינו רוצה להקל כנגד המשנה למלך האוסר זאת.

לעומתו, בעל **אבן האזל** (בית הבחירה פ"א ה"ג) הדין בדברי המשנה למלך סובר, שהרמב"ם מתיר לחפור מחילות עמוקות תחת המזבח, ולחברן לשאר המחילות

שתחת המקדש והר הבית. הוא מסביר, שאסור שהכיפין והמחילות יהיו ישירות תחת המזבח, כיוון שאז האדמה שהמזבח מחובר אליה אינה אדמה טבעית אלא אדמה ששמו לאחר שחפרו את המחילות. מה שאין כן כשהמחילות עמוקות, אזי המזבח מחובר לאדמה הטבעית שבשכבה העליונה של פני הקרקע, ובכך הוא "מזבח אדמה".

לפי דברי אבן האזל, בנייתו של מבנה תחת המזבח אפשרית, רק אם הוא ייבנה לאחר שהמזבח עומד במקומו, כך שהעפר הטבעי שתחת המזבח יישאר במקומו, ולא יזוז. מה שאין כן, חפירת יסודות בכל שטח המזבח, ובניית מבנה שם, ורק לאחר מכן הוספת אדמה על גג המבנה, ובניית המזבח על אדמה זו - תהיה אסורה.

ז. סיכום

בתורה נאמר שצריך לבנות מזבח אדמה. הפרשנים פירשו שהכוונה היא שהמזבח צריך להיות מחובר לאדמה, כשהוא נוגע בקרקע. בגמרא וברמב"ם מובא שהמזבח צריך להיות מחובר באדמה, ואסור לבנותו על גבי כיפין ומחילות. יש מהאחרונים (משנה למלך, מעשה רוקח, וערוך השולחן) שהבינו, שישנו איסור לחפור תחת המזבח כל מחילה ובור, וכדי למנוע מטומאת מת לטמא את באי המקדש, קשתות ומחילות כאלו נחפרו בהר הבית ובעזרה, אך לא תחת המזבח. אולם לדעת רוב האחרונים (מלבי"ם, אבן האזל, יריעות שלמה, ציץ אליעזר, ועוד), כוונת הגמרא והרמב"ם לאסור כיפין ומחילות אשר נוגעות בקרקעית המזבח. מה שאין כן אם קשתות ומחילות אלו נבנות עמוק בקרקע, כך שאינן נוגעות במזבח, ואינן פוגעות בחיבורו של המזבח לאדמה - הדבר מותר. כן משתמע מהרמב"ם בספר המצוות (מצוות עשה כ') הכותב, שעניינו של מזבח אדמה הוא חיבורו לאדמה, כדי שלא יטלטל כמזבח במשכן.

לפיכך נדמה, שבתוכנית המוצעת על ידי "מכון המקדש" לבנות את לשכת הגזית במפלס תת - קרקעי תחת העזרה. יש מקום להתיר את בנייתה של לשכה זו גם תחת מזבח העולה, ואין להחמיר ולהצריך שהאדמה שתחת המזבח תהא אטומה לחלוטין עד התהום.